

Arbejdets moral

Arbejdskritik. Arbejdssamfundet i krise, hævder forfatteren Eskil Halberg i *Roden til alt ondt*, hvor han giver en grundlæggende kritik af vores forståelse af arbejdslivet og meningen hermed. En kritik der finder genklang i nyuddgivelsen af Bertrand Russells klassiker *Hyldet til lediggang*.

ALEXANDER CARNERA
Forfatter og skribent.

Arbejdet er i dyb krise, men ingen stopper op og spørger hvad der skal og hvad vi skal med vores arbejdssamfund. Enhver tager det for givet at vi skal arbejde os ud af krisen, arbejde os til et andet samfund. Vi forsætter vores høje tempo uden at der faktisk kommer mere vækst. Et uhyre stort antal mennesker lider af stress og mange ønsker at gå ned i arbejdsmiljø, mens automatisering vil fremme endnu flere fra arbejdsmarkedet. Alligevel er det stort set politisk konsensus om at holde arbejdet og fortsætte den nuværende arbejdsmarkedspolitik.

90'erne og begyndelsen af nul'erne bandede vejen for det grænseløse arbejde og selvrealisering gennem kreativitet, selvløshed, fleksibilitet og karriere. Arbejdet var stedet for uanede muligheder, troede man. Så kom krisen i 2008. Siden den gang er «mere og mere arbejde forbundet med usikkerhed, tvang og søgning efter stilling. Stemmningen omkring arbejdet er skiftet», skriver Eskil Halberg, selv sagt han op fra sit arbejde som gymnasialærer, som tog til hans tid. Nu er han vendt tilbage som deltidslærer. I den mellemglideperiode skrives I på nærværende bog. «Nogen mener det er for meget arbejde, andre siger det mangler arbejde, og andre mener det ikke kan betale sig at arbejde. Meget tyder på at krisen er så alvorlig at arbejdet er ved at udvikle sig selv, og fremtiden for arbejdet er usikker», mener han.

Resultatet er et samfund der fjerner flere af arbejdets aktiviteter fra enhver meningsfuldhed.

I *Roden til alt ondt* viser Halberg hvordan arbejde er spundet ind i et net af politiske og sociale institutioner. Sammenholder institutioner er afhængige af at vi går på arbejde og vilde byrde sammen hvis vi holdt op, eller arbejdede markant mindre. Der er mere end otte stærke interesser i at holde alle i arbejde. I dag sørger konkurrencestaten for at alle dele af vores liv afhænger af arbejdet. Lige fra vi starter i skole bliver vi formet til arbejdsmarkedet. Uddannelsen, sundhedspolitik, finanspolitik og meget andet, er styret af arbejdsrets moraliske fordring, påpeger Halberg. Samtidig viser han hvor påfaldende arbejdsret er irrationelle og destruktive kræfter i disse år er ved at udvikle sig. Stigningen i produktivitet kunne reelt sikre et arbejdsliv med langt færre arbejdstimer. Alligevel arbejder vi mere og mere med den konsekvens at alt det som ikke hører til en reelt værdiskabende aktivitet – ledelse, organisering, netværk og så videre – vokser eksponent.

ARBEJDET ER KRISEN

Måden vi værdsætter aktiviteter på ændrer sig dramatisk i disse år, mener Halberg. Det gør os rådvilde og affører et barbarisk arbejdsmarkedspolitik. Teknologien overflodiger de uflagende som skal omskoles, men der er reelt ikke mere arbejde. Heller ikke den «grønne omstilling» vil få flere i arbejde, fordi den

forskning viser en øget opbygning af meningsløse arbejdsopgaver der resulterer i *burnout-syndrom*, en sammentrækning af boredom og burnout. «Store dele af arbejdsopgaver blandt embedsmænd, HR-afdelinger, mellemledere og ledere etc., er tomt arbejde eller uproduktivt arbejde. Det er en meget lille eller helt usædvanlig del af værdiskabende aktiviteter», skriver Halberg. Det er arbejdsaktiviteter centrert om organisationsudvikling og gennemtvungelse af ledelsesteknologier, som ikke producerer noget. De er primært styret af at få mennesker til at være mere effektive. Arbejdet har koloniseret hele vores liv og totaliseret livet til et arbejdsliv, bemærker Halberg. «Adspredelse og ferie er blevet til restitution, husarbejde er reproduktion af arbejdskraften, uddannelse er opkvalificering af arbejdskraften og socialpolitik er blevet en stor social fabrik fordi arbejdsrelationerne ikke længere er begrænset til arbejdspladsen, men er blevet hele samfundets totalitet.» Vi holder kun fri så vi kan arbejde mere. Og hvis ikke vi kan finde et arbejde må vi selv opfinde et. I dag er hele samfundet gennemstyret af en aktivitetspolitik der mobiliserer gennem frygten for at falde ud af kredsløbet, af ræset, at forlade flokken, stå alene.

Frygten for at falde ud af kredsløbet, af ræset, at forlade flokken, stå alene.

«Frygtssomme mennesker er mere handlingsparate», skriver Halberg. «Aktiveringspolitik er netop hvad arbejde egentlig handler om: At få befolkningen mobiliseret, så selv den menneskelige energi nettes mod arbejdet, men arbejdet suger livskraften ud af folk. Folk skal holdes til tiden.» Halberg mener at samfundet og livet for de fleste mennesker i dag domineres af denne arbejdssetiske tvangstanke. Vi har fået et selvblinde hvor misundelse overfor de som har arbejde og ydmygelse over at miste selvbevarelse er alldominerende. Resultatet er et hektisk samfund der stresser alt og alle. Der styres på folks hele liv, og denne styring minder ifølge Halberg om «en dødskult».

ARBEJDE SOM IDENTITETSPOLITIK

Et stigende antal mennesker ønsker at arbejde mindre, at få mere tid til andre ting. Men går man til sin fagforening er der ingen hjælp til hande; endte ivaretager ikke længere en politisk kritik eller et politisk fællesskab. Man er alene og har kun ansvar for sig selv. Fagforeningerne tager sig højde for penson og arbejdsliv eller det er fagbevægelsens sosialdemokratiske rygsjold eller partier på venstrefløjen, er budskabet det samme: Politisk udpræget er i dag opdragelse til arbejdsidentitet. Lær at arbejde hårdt, stå tidligt op, smør leverpostejsmadder. Fagbevægelsen har fortsat konflikten som selvs udgangspunkt til fordel for en hyldet til arbejdsmoralens kult. «Arbejdet bliver ikke længere kritiseret som en central del af det kapitalistiske samfund, men fremhæves som en særlig menneskelig pligt.» Jo flere medlemmer der flygter fra fagbevægelsen, desto mere aggressiv forsøger den at mobilisere gennem identitetspolitik: Kommunikationskonsulenterne hyses til at fortælle hvilke fodboldklub i VVS-mand holder med, hvilke aviser skolelærerne læser, hvor hjælpeløser holder ferie. At opbygge en politisk bevægelse på identitet er pseudosnak. Et dække over et reelt tab af et social-politisk arbejdsfællesskab hvor man har værdsat et kæmpe chat, net og snak med venner. Anden

sin arbejdsplads og konstant spille identitetspolitik livet ud på mange. Halberg foreslår at vi lader os inspirere af Pariserkommunens idé om et fællesskab. Kommunen er et fællesskab uden præstation og fortjeneste. Flere fællesskaber har kommunens elementer: kooperativer, lèseklubber, kontor-fællesskaber, frivillige organisationer, faglige fællesskaber, økologiske, bofællesskaber og mange andre. «Kommunen er et sted med mere håndværk, mere rigdom, flere kreative processer og fællesskaber hvor vi bygger ting sammen og finder bedre, smartere og smukkere måder at leve og bo på.»

Ideen om kommunen som et laboratorium for velfærd og nytænkning bliver også op for nye samarbejdsformer mellem kommunale medarbejdere og tænketanke fra universitetsmiljøer. Opgaven består i at skabe rigdom uden arbejde. Men er det muligt i dag? Halberg ved godt at en total afvisning af arbejdet ikke lader sig gøre. Borgeren og lavere arbejdstimer synes heller ikke indenfor rækkevidde. Modstanden budet ikke kun i manglende tro på finansiering, men snarere det moderne menneskes manglende vilje til at arbejde. Det er frygten for at falde ud af kredsløbet, af ræset, at forlade flokken, stå alene. Vi har brug for en diskussion om arbejdet i dag, fordi vi har brug for en samtale om hvad det er værdifuldt som vi kan fortsætte ved det gode liv.

KAN VI I DAG ANGRIBE ARBEJDET?

En bog som Halbergs om arbejdssetiske krise kæmper ikke kun mod vores forståelse af arbejde, men også vores forståelse af selve vores grundværdier og syn på livet. Det er bogens begrænsning og en cementering af hvor vanskeligt det er at skrive kritiske bøger om arbejdets udvikling. Kan vi angribe arbejdet, eller har helliggørelsen og terapeutisering af arbejdet gjort det umuligt at ændre? Halberg har ret i at vi må ændre strukturerne på arbejdsmarkedet, og han har ret i at den megen snak om stolthed ved udført arbejde eller forestillingen om arbejdet som en dyd styrer sig blind på et selvblinde om hvad jeg fortjener i stedet for at fokusere på kvaliteten af arbejdet. Det er dette selvblinde styret af misundelse og statusjaget der er så stærkt i dag, men som samtidig svækker vores vilje til at ændre på tingene.

Et angreb på arbejdet skal derfor muligvis baseres på et andet værdi. For vis føres ud andre veje, gennem en øget opmærksomhed på meningsfulde aktiviteter, hvor den enkelte i sit arbejde konfronteres med livsvalgsmønstre: Skaber jeg meningsfuld værdi eller bare forbrug? Producenter jeg bare for at overleve eller skaber jeg mening og arbejdsliv til omgivelserne? Eller det kan ske gennem en ændret uddannelsespolitik.

Overalt lyder det at vi i fremtiden skal leve af innovation. Alligevel har vi i dag skabt et uddannelsessystem baseret på instrumentel læring og eksamensskulter baseret på en boghølderlogik om ikke at fejle. Vi lærer ikke de studerende at tænke uafhængigt. Denne uddannelsespolitik og dens målstyring (synlig læring og evidenskultur) hænger tæt sammen med vores syn på arbejdet. Det er arbejdet som skaber den økonomiske velstand mennesker til dette tankeområde selv. Konstant arbejdsparathed og mobilisering af arbejdsopmøder gør det umuligt i skoler og universiteter at skabe det rum for lærere og studerende der er en forudsætning for nytænkning og færdighedsudvikling. Arbejdshysteri beslægtet vores tid med det resultat at langt de fleste ikke opserer videt af sig selv. Arbejde forhindrer politisk engagement og forandring.

Edvard Munch, *Arbejdere på hjemvei*, ca. 1913.

DEN MORALISKE SAMTALE

Allerede i 1932 udgav den britiske filosof Bertrand Russell (1872-1970) sit livs værk *Hyldet til lediggang*, nogenlunde samtidig med at hans landsmand Keynes udgav sine bøger om velstandstigning og det nye samfunds muligheder. Russells tekst er en opfordring til at tænke på ny over forholdet mellem arbejde, løn og moral. Mens de fleste politikere i dag kun taler om hvad der ikke bliver råd til, var Russell og Keynes optaget af hvad velstandstigningen giver og hvad den vil skabe af godt liv for alle. I dag er det som om vi slet ikke får øje på de muligheder som den agerede produktion og vækst giver. For Russell består kunsten i at forholde sig til den enorme velstand, der allerede eksisterer, hvis potentiale forbliver uløst som følge af den stærkt skævværdsfordeling. I dag opbygger vi en mængde falske behov som vi værner os til at acceptere som en selvfølge. Naturen giver en stor del af grundlæggende spørgsmål om værdi og liv. Og her ligger kimen til det problem som Russells lille bog rejser, nemlig også Mikkel Thorup gør opmærksom på i sit efterskrift, «Arbejdets værdi» og «Hvis økonomiens problem løses. [...] vil mennesket blive berøvet dets traditionelle formel, nemlig at knokle for føden, arbejde i deres ansigts svæd og friste en usikker tilværelse. Der er intet samfund der kan se frem til en tilsidsdræget af fritid og overflod uden angst. For vi er blevet trænet for lange tid at slide og ikke at nyde.» Den økonomiske opgave er stort set væk som står tilbage er den moralske. Men moralen er i dag en løftet pegfinger om at vi bør arbejde, helst mere og mere. En piglormer der intet siger om tilfredsstillelse af behov og værdien af disse, uden udelukkende om det vi kan kvantificere i penge som vejen til vækst.

Sparepolitikken, også kaldet 'nødvendigheds politik', installerer en moral om at foragte dem der ikke kan forsøge sig selv, kontanthjælpsmodtageren og tiggen. Tiggeren er muligvis nytelst, men det samme kan siges om utalige andre beskæftigede, som folk med stolthed vækender sig som arbejde. Man kan spørge hvorfor danskerne reagerer så voldsomt mod Dvove Robert. Det er fordi vi er i glimt ser hvor meningsløst vores eget travle arbejdsliv er. Halberg siger om europæernes udfald mod «de dovne grækere», at «det nemlig ikke er 'grækernes' der er bizarre, men danskerne selv. For vis føres ud andre veje, gennem en øget opmærksomhed på meningsfulde aktiviteter, hvor den enkelte i sit arbejde konfronteres med livsvalgsmønstre: Skaber jeg meningsfuld værdi eller bare forbrug? Producenter jeg bare for at overleve eller skaber jeg mening og arbejdsliv til omgivelserne? Eller det kan ske gennem en ændret uddannelsespolitik.

Overalt lyder det at vi i fremtiden skal leve af innovation. Alligevel har vi i dag skabt et uddannelsessystem baseret på instrumentel læring og eksamensskulter baseret på en boghølderlogik om ikke at fejle. Vi lærer ikke de studerende at tænke uafhængigt. Denne uddannelsespolitik og dens målstyring (synlig læring og evidenskultur) hænger tæt sammen med vores syn på arbejdet. Det er arbejdet som skaber den økonomiske velstand mennesker til dette tankeområde selv. Konstant arbejdsparathed og mobilisering af arbejdsopmøder gør det umuligt i skoler og universiteter at skabe det rum for lærere og studerende der er en forudsætning for nytænkning og færdighedsudvikling. Arbejdshysteri beslægtet vores tid med det resultat at langt de fleste ikke opserer videt af sig selv. Arbejde forhindrer politisk engagement og forandring.

LEDIGGANG: FRI TID TIL TÆNKE

Fremfor et skult begreb efter arbejde er forklaringen måske mere simpel, at vi som Russell er inde på det blevet trænet for lange tid at slide og ikke at nyde.» Den økonomiske opgave er stort set væk som står tilbage er den moralske. Men moralen er i dag en løftet pegfinger om at vi bør arbejde, helst mere og mere. En piglormer der intet siger om tilfredsstillelse af behov og værdien af disse, uden udelukkende om det vi kan kvantificere i penge som vejen til vækst.

Sparepolitikken, også kaldet 'nødvendigheds politik', installerer en moral om at foragte dem der ikke kan forsøge sig selv, kontanthjælpsmodtageren og tiggen. Tiggeren er muligvis nytelst, men det samme kan siges om utalige andre beskæftigede, som folk med stolthed vækender sig som arbejde. Man kan spørge hvorfor danskerne reagerer så voldsomt mod Dvove Robert. Det er fordi vi er i glimt ser hvor meningsløst vores eget travle arbejdsliv er. Halberg siger om europæernes udfald mod «de dovne grækere», at «det nemlig ikke er 'grækernes' der er bizarre, men danskerne selv. For vis føres ud andre veje, gennem en øget opmærksomhed på meningsfulde aktiviteter, hvor den enkelte i sit arbejde konfronteres med livsvalgsmønstre: Skaber jeg meningsfuld værdi eller bare forbrug? Producenter jeg bare for at overleve eller skaber jeg mening og arbejdsliv til omgivelserne? Eller det kan ske gennem en ændret uddannelsespolitik.

i vores liv spørge til meningen med vores aktiviteter, se om der ikke findes andre måder at leve på.

I modsætning til Halbergs samfundsdiagnose træder Russell et skridt tilbage for at få os til at se det enkle lys skønbed. Først siger han helt ublu at det er muligt at definere det gode liv: «Det gode liv er et liv inspireret af kærlighed og styret af viden.» Og han tilføjer: «Hverken kærlighed eller viden eller videns kærlighed kan frembringe et godt liv. Tænken om det gode liv formet af indsigts og kærlighed forbinde man med den frie tid. For ikke alene har arbejdsjaget gjort det vanskeligt for mange at opsøge viden af sig selv, arbejds totalt dominerer ganske enkelt gjort det vanskeligt for os at leve. Vi har fået svært ved at nyde vores fritid. Måske bør vi opfinde et andet ord for denne tid, en fri tid, for at fremhæve at det er andet og mere end den frie tid, hvor vi ikke arbejder?»

Kærlighed, fællesskab og skabelse kræver øvelse, de er alle en kunst, del af en livskunst, en måde at leve på, der kræver daglig omsorg. Den danske maler Asger Jorn skrev i sin bog *Værdi og økonomi* (1962): «Lediggang er roden til al kunst.» Han understreger at det er instrumentaliseringen og kvantificeringen af arbejdet der er det store problem. I dag hedder det målstyring. Han tilføjer: «Fagbevægelsen kan løse dette spørgsmål, men kun på én måde. Denne løsning er betinget af

at arbejderbevægelsen begynder at se kunstnerisk på tingene. Dette vil sige, at det holder op med at se på arbejdsløshed som en forbandelse og forstår, at det, der er forbandelsen i det moderne samfund, er det rent kvalitetsløse arbejde. Jo flere arbejdere der fritages for dette arbejde, desto flere kunstnere har vi i dag holder vi ikke længere søndagsskolen. Allt kører, alle skal forbrug. Det er denne konstante cirkulation der er dræmende og ødelæggende for menneskeliv.

Man kan spørge om et samfund der gør arbejdet til selve livets identitet ikke er et symptom på et samfund i åndelig krise. «At være ledige, er i dag negativt. Det har ingen værdi i sig selv. Men ifølge Russell står lediggang ikke i modsætning til arbejdet, det er snarere der hvor vi faktisk over os på at tænke, drømme, finde nye måder at handle på, kort sagt, leve. Hvordan er vi kommet så vidt at vi gør nar af noget som rummer selve kilden til livet? Måske fordi kapitalen har stjålet vores tid og gjort det vil være 'fritid' til en skulpt nytteorienteret sfære fjernstyret af arbejdet? Måske det stikker dybere, og binder i at menneske er afkoblet fra sin egen skæbne, fordi det ikke længere tror, at det kan gøre en forskel her på jorden.

Roden til alt ondt, Eskil Halberg, Tumult, 2017.
Hyldet til lediggang, Bertrand Russell, overs. Line Bæverfjord, 2012.

Illustration af automation for a future that works - support fra McKinsey Global Institute, januar 2017, www.mckinsey.com

LE MONDE diplomatique

Abonnement
Lependes årsabonnement på papir-avisen (12 udgaver): 649 NOK.
Portofølg Skandinavia 72 NOK.
NB: 94 NOK. Verdens 120 NOK.
Abonnement kan tegnes på telefon +47 47 465 880, e-post til avos@lmd.no, eller bestilles på www.lmd.no.

Utgiver
Le Monde diplomatique Norge AS.
Daglig leder: Remi Nilsen.
Eies av Per Meland og Remi Nilsen

Trykkeri
NeTrykk, Lillestrøm, Norge.
Avisens matrix statemidler av Norsk Kulturred og Fritt Ord.

Månedensavisen LE MONDE diplomatique har et globalt og radikalt engasjement. Denne norske (nordiske) utgaven inneholder artikler fra franske Le Monde diplomatique og de andre internasjonale utgavene, samt artikler (merket «B Norge LMD») fra den norske redaksjonen. Hovedspråket er norsk. Bilder velges av den norske redaksjonen.

Ansvarlig redaktør
Remi Nilsen (remi@lmd.no)

Redaksjonssekretær
Gira Refstnes Langeland (gira@lmd.no)

Faste bidragsyttere
Arnstein Bjørkli, Anders Dunder, Frida Skarvik, Alexander Carnera, Sindre Grenli, Morten Harpe, Steffen Møestrup, Sverre V. Sand, Slavoj Žižek.

Annonsør
Le Monde diplomatique når nærmere 100 000 lesere. Avisen selges som abonnementsavis, samt i lesesall i Norge og Danmark.
En større del av opplaget vedlegges norske Klassekampen. Verdige LMD kommer ut den første uka i hver måned.

For informasjon og annonser kontakt: **Anne Lena Gallfoss:** telefon 930 07 444 e-post: annelen@lmd.no

LE MONDE diplomatique internasjonalt
75 internasjonale utgaver, hvorav 48 er papirutgaver. Totalopplag 2,4 millioner eksemplarer. Utgitt på 30 språk.

Frankrike
1, Avenue Stephen-Pichon, 75013 Paris
www.monde-diplomatique.fr
Grünnleggjer: Hubert Beauvais-Méry
Daglig leder og ansvarlig redaktør: Serge Halimi
Sjefredaktør: Philippe Descamps
Ansvarlig for internasjonale utgaver: Anne-Cécile Robert

Norske Le Monde diplomatique arbeider i tråd med Redaktørplakaten, Taksattredaksjonsplakaten og Vær Varsomplakaten regler for god presseskikk. Den norske og tyske utgaven er partnere i et europeisk nettnettverk Eurozine. Se www.eurozine.com

Neste nummer av **Le Monde diplomatique** kommer ut 7. september